

УДК 373.5.091.3-048.78:796

DOI <https://doi.org/10.24195/olympicus/2025-3.26>**Трачук Сергій Васильович**

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: 0000-0002-5580-0510

Пальчук Марія Борисівна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: 0000-0003-2774-1960

Холодова Ольга Світозарівна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: 0000-0002-7939-3542

Савельєва Ганна Володимирівна,

викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: 0009-0005-2842-669X

Голобородько Михайло Юрійович

аспірант кафедри теорії і методики фізичного виховання
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: 0009-0007-9187-3112

СФОРМОВАНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 5–6-Х КЛАСІВ ПІД ВПЛИВОМ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА»

Актуальність проблеми. В умовах освітніх змін зростає значення формування громадянських компетентностей учнів, зокрема усвідомлення прав людини, соціальної справедливості та демократичних цінностей. Освітня галузь «Фізична культура» має значний потенціал сприяти розвитку громадянської свідомості, відповідальності та активної позиції в учнів 5–6-х класів. **Мета статті** – здійснити оцінку сформованості громадянських компетентностей учнів 5–6-х класів та визначити їхній рівень розвитку під впливом освітньої галузі «Фізична культура». **Методи.** У дослідженні взяли участь учні 5–6-х класів ($n = 40$). Використано модифіковану анкету «Громадянська позиція та цінності сталого розвитку» (CASD-14) та модуль «Громадянські компетентності у фізичному вихованні» (CCPE-10). **Результати дослідження.** Найвищі показники зафіксовано за шкалами «Діалог та повага» (хлопці – $4,3 \pm 0,08$; дівчата – $4,0 \pm 0,77$) та «Ідентичність» (хлопці – $3,5 \pm 0,8$; дівчата – $3,65 \pm 0,55$), що свідчить про високий рівень усвідомлення прав людини та особистісної ідентичності. Шкала «Солідарність» (2,93) показала ідентичні середні значення для обох статей, проте із сильнішою локальною соціальною відповідальністю порівняно з глобальною. Найнижчі показники відзначено за шкалами «Зобов'язання та відповідальність» (хлопці – $2,56 \pm 1,22$; дівчата – $2,33 \pm 1,06$) та «Навички спілкування та рефлексія» (хлопці – $2,32 \pm 0,71$; дівчата – $2,17 \pm 0,79$), що вказує на потребу розвитку вмінь слухати, обговорювати та толерантного ставлення до альтернативних думок, особливо у хлопців.

Дослідження підтвердило сформованість основ громадянських компетентностей у значної частини учнів середнього шкільного віку, зокрема у сферах емпатії, соціальної підтримки та особистісної ідентичності. Це створює передумови для цілеспрямованого розвитку громадянських компетентностей засобами фізичного виховання. Підтверджено актуальність інтеграції громадянського виховання у зміст шкільного предмета «Фізична культура».

Ключові слова: громадянські компетентності, фізичне виховання, учні, громадянська позиція, солідарність, діалог.

Вступ. Сучасна освіта не може залишатися осторонь важливих суспільних процесів та перетворень, які відбуваються в Україні та світі. Запровадження освітньої реформи «Нова українська школа» (НУШ) в заклади загальної середньої освіти спонукає педагогічних працівників застосовувати в освітньому процесі компетентнісний підхід [3; 5].

Цей підхід у фізичному вихованні переорієнтовує фахівців із предметного навчання на компетентнісне, основна особливість якого – формування динамічної комбінації знань, умінь та ставлень засобами навчального предмету чи інтегрованого курсу [5; 7–9].

Ключові компетентності потрібні для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції та працевлаштування і забезпечать реалізацію та життєвий успіх особистості. Кожна з них включає у себе знання, уміння, мислення, а також формування особистих поглядів і цінностей [10; 11; 13].

Проблема пошуку підходів до визначення та виокремлення громадянських компетентностей та їх розвитку на всіх рівнях освіти залишається предметом пильної уваги профільних організацій та окремих науковців [4; 6; 12; 14; 15].

Високий рівень громадянської грамотності залишається одним з основних пріоритетів освіти. Стандартом освітньої галузі «Фізична культура» у 5–9-х класах відзначено пріоритетність розвитку громадянських і соціальних компетентностей [1].

Згідно з висновками Т. Колган і С. Омельченко [2], формування громадянської компетентності під час уроків фізичної культури можливе за умов: виокремлення ефективних методів і форм організації навчання; інтеграції правових та громадянознавчих понять у зміст уроку; спрямування очікуваних результатів навчання на розвиток громадянських компетентностей; акцентування уваги на ціннісному ставленні учнів, громадянознавчих знаннях і навичках; застосування інтерактивних, мультимедійних і цифрових технологій.

Попри те, що система фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти має значний потенціал у формуванні та розвитку громадянських компетентностей школярів, досліджувана проблема потребує подальшого вивчення.

Мета та завдання – здійснити оцінку сформованості громадянських компетентностей учнів 5–6-х класів та визначити їхній рівень розвитку під впливом освітньої галузі «Фізична культура».

Дослідження проведено відповідно до теми Зведеного плану НДІ НУФВСУ 2021–2025 рр. 3.3 «Удосконалення системи педагогічного контролю фізичної підготовленості дітей, підлітків і молоді в закладах освіти» (номер держреєстрації 0121U108938).

Методи дослідження. Із метою визначення сформованості громадянських компетентностей у учнів 5–6-х класів в умовах НУШ було використано анкету, розроблену колективом авторів [9], яка є модифікованим варіантом анкети «Громадянська позиція та цінності сталого розвитку» («Questionnaire on Civic Attitudes and Sustainable Development», CASD-14) [14] та включає модуль «Громадянські компетентності у фізичному вихованні» («Civic Competences in Physical Education», CCPE-10) [4]. Статистична обробка даних виконувалася з використанням програмного забезпечення Statistica 11.0 (StatSoft, США). В опитуванні взяли участь 40 учнів 5–6-х класів ліцею № 130 імені Данте Аліг'єрі міста Києва.

Результати дослідження. Розподіл відповідей учнів 5–6-х класів за шкалою «Солідарність» анкети «Громадянська позиція і цінності сталого розвитку» (CASD) представлено в табл. 1.

У відповідях на твердження «Я шукаю можливості полегшити бідність у моєму найближчому оточенні» простежуються гендерні відмінності у самооцінці впливу: 50% хлопців обирали «скоріше погоджуюся», тоді як 70% дівчат схильні до «часткової згоди». Середньостатистичні значення відповідей становили у хлопців – 3,2 (SD = 0,87), у дівчат – 2,7 (SD = 0,46) бала.

Твердження «Я спрямовую свою діяльність на поліпшення життя людей, які мене оточують» отримало високу підтримку обох груп, що свідчить про високий рівень локальної соціальної відповідальності: 70% хлопців («скоріше погоджуюся» – 30%, «абсолютно погоджуюся» – 40%) та 80% дівчат (відповідно 30% і 50%) указали на готовність допомагати у своєму соціальному середовищі. Середні значення відповідей у хлопців становили 4,1 (SD = 0,83), у дівчат – 4,3 (SD = 0,78) бала.

Таблиця 1

Шкала «Солідарність» анкети «Громадянська позиція і цінності сталого розвитку» (CASD) у відповідях учнів 5–6-х класів, %

Питання	Категорично не погоджують	Скоріше не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Скоріше погоджуюсь	Абсолютно погоджують
Я шукаю можливості полегшити бідність у моєму найближчому оточенні					
Хлопці	–	30	20	50	–
Дівчата	–	30	70	–	–
Я спрямовую свою діяльність на поліпшення життя людей, які мене оточують					
Хлопці	–	–	30	30	40
Дівчата	–	–	20	30	50
Я спрямовую свою діяльність на поліпшення життя людей, які живуть далеко від мене					
Хлопці	60	30	10	–	–
Дівчата	–	50	50	–	–
Я беру приклад із людей, які чинять по-іншому					
Хлопці	20	10	30	20	20
Дівчата	20	40	40	–	–

Натомість, твердження «Я спрямовую свою діяльність на поліпшення життя людей, які живуть далеко від мене» виявило істотні відмінності. Більшість хлопців (60%) категорично не погоджуються, ще 30% – «скоріше не погоджуються». Дівчата ж розділилися по 50% між варіантами «скоріше не погоджуюся» та «частково погоджуюся». Середні значення відповідей у хлопців становили 1,3 (SD = 0,46), у дівчат – 2,5 (SD = 0,5) бала.

Відповіді на твердження «Я беру приклад із людей, які чинять по-іншому» демонструють значну варіативність. Хлопці розподілилися рівномірно між усіма варіантами, тоді як дівчата зосередили свої відповіді в межах «категорично не погоджуюся» (20%), «скоріше не погоджуюся» (40%) та «частково погоджуюся» (40%). Середні значення відповідей становили у хлопців 3,1 (SD = 1,37), у дівчат – 2,2 (SD = 0,75) бала.

Результати опитування учнів 5–6-х класів за шкалою «Діалог та повага» дають змогу розглянути рівень згоди за ключовими твердженнями, що відображають ставлення до прав людини, соціального діалогу та етичної взаємодії у цифровому середовищі (табл. 2).

Твердження «Я вірю, що визнання та затвердження прав людини – це важливе зусилля, яке потрібно зробити для мого оточення» отримало високий рівень підтримки в обох групах. Серед хлопців 90% погодилися з ним (50% вибрали «скоріше погоджуюся», 40% – «абсолютно погоджуюся»), а серед дівчат – 100% (по 50% відповідно). Це свідчить про високий рівень усвідомлення важливості прав людини серед учнів. Середньостатистичні значення відповідей хлопців становили 4,3 (SD = 0,64) бала, а дівчат – 4,5 (SD = 0,67) бала.

Таблиця 2

Шкала «Діалог та повага» анкети «Громадянська позиція і цінності сталого розвитку» (CASD) у відповідях учнів 5–6-х класів, %

Питання	Категорично не погоджують	Скоріше не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Скоріше погоджуюсь	Абсолютно погоджують
Я вірю, що визнання та затвердження прав людини – це важливе зусилля, яке потрібно зробити для мого оточення					
Хлопці	–	–	10	50	40
Дівчата	–	–		50	50
Важливо переконати інших людей у тому, що кожен бажає змінити суспільство на краще					
Хлопці	30	10	20	20	20
Дівчата	10	–	10	20	60
Я думаю, що обмін відео з розіграшами нікому не зашкодить (*)					
Хлопці	–	–	–	60	40
Дівчата	–	–	–	40	60

Примітка: * – інвертовані запитання

Аналіз відповідей на твердження «Важливо переконати інших у тому, що кожен прагне змінити суспільство на краще» виявив гендерні відмінності: 80% дівчат погодилися з ним (із них 60% – повністю), тоді як серед хлопців – лише 40%. Це свідчить про вищу соціальну чутливість дівчат у межах громадянського діалогу, що також підтверджується середньостатистичними значеннями відповідей у дівчат – 4,2 (SD = 1,25) бала, у хлопців – 2,9 (SD = 1,51) бала.

Водночас твердження «Я думаю, що обмін відео з розіграшами нікому не зашкодить» засвідчило загальну толерантність до сумнівного цифрового контенту: 100% учасників погодилися з ним. Це вказує на низький рівень критичності щодо цифрової етики в обох групах. Середні значення відповідей дівчат становлять 4,6 (SD = 0,49) бала, а хлопців – 4,4 (SD = 0,49) бала. Таким чином, результати шкали «Діалог та повага» відображають високий рівень громадянської свідомості, особливо серед дівчат, і водночас актуалізують потребу формування критичного мислення у цифровому середовищі в учнів 5–6-х класів.

У табл. 3 представлено розподіл відповідей учнів 5–6-х класів на твердження шкали «Зобов'язання та відповідальність». Важливо зазначити, що всі запитання цієї шкали представлені у формі зворотних суджень (*), тому незгода з ними свідчить про сформовану громадянську відповідальність.

Твердження «Я не вважаю утилізацію сміття в будинках важливою» отримало 100% категоричної незгоди як серед хлопців, так і серед дівчат. Це однозначно вказує на високий рівень екологічної відповідальності та загальне розуміння важливості утилізації відходів у підлітковому віці.

Щодо твердження «Я не люблю розмовляти з іншими людьми, тому що вони мало чого можуть мене навчити» учні виявили певну варіативність. Хлопці продемонстрували 50% відповідей «скоріше не погоджуюся», 30% – «частково погоджуюся» і 20% – «скоріше погоджуюся». Серед дівчат рівень незгоди вищий: 70% – «скоріше не погоджуюся», 20% – «частково погоджуюся» і 10% – «скоріше погоджуюся». Загалом результати свідчать про відкритість учнів до спілкування, хоча деякий рівень скепсису все ж фіксується (до 30%). Середньостатистичні значення відповідей на це питання становили 2,7 (SD = 0,78) бала у хлопців та 2,4 (SD = 0,66) бала у дівчат.

У твердженні «Неможливо спілкуватися з людьми, чії ідеї/цінності відрізняються від моїх» виявлено суттєві відмінності між хлопцями і дівчатами. Хлопці переважно схиляються до згоди: 80% – «скоріше погоджуюся», 10% – «абсолютно погоджуюся», і лише 10% вибрали

Таблиця 3

Шкала «Зобов'язання та відповідальність» анкети «Громадянська позиція і цінності сталого розвитку» (CASD) у відповідях учнів 5–6-х класів, %

Питання	Категорично не погоджують	Скоріше не погоджують	Частково погоджують	Скоріше погоджують	Абсолютно погоджують
Я не вважаю утилізацію сміття в будинках важливою (*)					
Хлопці	100	–	–	–	–
Дівчата	100	–	–	–	–
Я не люблю розмовляти з іншими людьми, тому що вони мало чого можуть мене навчити (*)					
Хлопці	–	50	30	20	–
Дівчата	–	70	20	10	–
Неможливо спілкуватися з людьми, чиї ідеї/цінності відрізняються від моїх (*)					
Хлопці	–	–	10	80	10
Дівчата	–	–	40	60	–

Примітка: * – інвертовані запитання

«частково погоджуюся». Дівчата ж демонструють дещо критичніше ставлення: 40% – «частково погоджуюся», 60% – «скоріше погоджуюся». Це свідчить про наявність труднощів у прийнятті відмінностей, особливо серед хлопців, що є суттєвим викликом для формування діалогової компетентності. Середньостатистичні значення відповідей хлопців становили 4,0 (SD = 0,45) бала, а дівчат – 3,6 (SD = 0,49) бала.

Узагальнюючи, результати шкали «Зобов'язання та відповідальність» свідчать про загальне розуміння екологічних та етичних аспектів відповідальної поведінки серед учнів 5–6-х класів. Водночас дані останнього твердження вказують на потребу у розвитку навичок міжособистісного діалогу та прийняття різноманітності, особливо у хлопців, що є ключовим для формування повноцінної громадянської компетентності.

У табл. 4 відображено відповіді учнів 5–6-х класів на запитання шкали «Дії», яка оцінює активну громадянську позицію у контексті уроків фізичної культури. Питання цієї шкали спрямовані на виявлення рівня емпатії, справедливості та усвідомлення колективної відповідальності в освітньому середовищі.

Таблиця 4

Шкала «Дії» модуля «Громадянські компетентності у фізичному вихованні» (CCPE-10) у відповідях учнів 5–6-х класів, %

Питання	Категорично не погоджують	Скоріше не погоджують	Частково погоджують	Скоріше погоджують	Абсолютно погоджують
На уроці фізичної культури я добровільно стаю на бік найслабшого					
Хлопці	–	10	30	60	–
Дівчата	–	30	30	30	10
Я вважаю, що розв'язання проблем однокласників, які виникають на уроках фізичної культури, також залежить від мене					
Хлопці	–	20	60	20	–
Дівчата	–	10	70	20	–

Перше твердження – «На уроці фізичної культури я добровільно стаю на бік найслабшого» – демонструє високий рівень соціальної емпатії серед хлопців: 60% вибрали відповідь «скоріше погоджуюся», ще 30% – «частково погоджуюся» і лише 10% – «скоріше не погоджуюся». У дівчат відповіді розподілилися більш рівномірно: по 30% відповідей припало на «скоріше не погоджуюся», «частково погоджуюся» та «скоріше погоджуюся» і 10% – на «абсолютно погоджуюся». Такий розподіл може свідчити про відмінності у соціальних стратегіях поведінки між статями в умовах фізичного суперництва. Середньостатистичні значення відповідей для хлопців становили 3,50 (SD = 0,67) бала та 3,20 (SD = 0,98) бала для дівчат.

Друге твердження – «Я вважаю, що розв'язання проблем однокласників, які виникають на уроках фізичної культури, також залежить від мене» – отримало схожий рівень підтримки серед хлопців і дівчат. У хлопців 60% частково погоджуються, 20% – скоріше погоджуються, ще 20% – скоріше не погоджуються. Дівчата продемонстрували вищий рівень залучення: 70% – частково погоджуються, 20% – скоріше погоджуються і 10% – скоріше не погоджуються. Загалом це свідчить про досить високий рівень готовності учнів брати участь у вирішенні колективних ситуацій, що є важливою ознакою громадянської компетентності в освітньому контексті. Середньостатистичне значення відповідей хлопців становить 3,0 (SD = 0,63) бала, а дівчат – 3,10 (SD = 0,54) бала.

Результати шкали «Дії» засвідчують сформованість основ громадянської активності у шкільному середовищі. Учні демонструють готовність підтримувати інших та брати участь у вирішенні проблем, що виникають під час соціальної взаємодії на уроках фізичної культури. Помітні статеві відмінності можуть указувати на різні підходи до вираження підтримки: хлопці більше схильні до безпосередньої участі, тоді як дівчата – до більш поміркованого включення.

У табл. 5 представлено результати шкали «Навички спілкування та рефлексія», яка вимірює ставлення учнів 5–6-х класів до міжособистісного спілкування, емпатії та готовності до само-рефлексії. Важливо зазначити, що всі твердження мають форму заперечень (*), тому незгода з ними інтерпретується як позитивна ознака громадянської компетентності.

Твердження «На уроці фізичної культури я байдужий до проблем однокласників» отримало 70% незгоди серед хлопців (20% – категорично не погоджуються, 50% – скоріше не погоджуються) і 100% незгоди серед дівчат (40% – категорично не погоджуються, 60% – скоріше не погоджуються). Середньостатистичні значення відповідей хлопців становили 2,1 (SD = 0,7) бала, дівчат – 1,60 (SD = 0,49) бала.

Таблиця 5

Шкала «Навички спілкування та рефлексія» модулю «Громадянські компетентності у фізичному вихованні» (CCPE-10) у відповідях учнів 5–6-х класів, %

Питання	Категорично не погоджують	Скоріше не погоджують	Частково погоджують	Скоріше погоджують	Абсолютно погоджують
На уроці фізичної культури я байдужий до проблем однокласників (*)					
Хлопці	20	50	30	–	–
Дівчата	40	60	–	–	–
Я думаю, що наслідувати однокласників на уроці фізичної культури, які роблять щось для інших, – це марна трата часу (*)					
Хлопці	20	40	40	–	–
Дівчата	40	30	30	–	–
Я сміюся над оцінками, які отримують мої однокласники на уроках фізичної культури (*)					
Хлопці	100	–	–	–	–
Дівчата	100	–	–	–	–

Продовження таблиці 5

На уроці фізичної культури я не люблю розмовляти з однокласниками, тому що вони мало чого можуть мене навчити (*)					
Хлопці	–	40	40	20	–
Дівчата	–	50	50	–	–
Я не вважаю за потрібне спілкуватися на уроці фізичної культури з однокласниками, чий думки/погляди відрізняються від моїх (*)					
Хлопці	–	30	10	60	–
Дівчата	–	20	10	70	–
Я вважаю, що відповідальність – це для дорослих (*)					
Хлопці	20	40	10	30	–
Дівчата	30	30	10	20	–

Примітка: * – інвертовані запитання

На заперечення «Наслідувати однокласників, які роблять щось для інших, – це марна трата часу» також більшість учнів висловили незгоду. Хлопці розподілилися так: 20% – категорично не згодні, 40% – скоріше не згодні, 40% – частково погоджуються. Дівчата продемонстрували вищий рівень категоричної незгоди (40%) за меншої частки часткової згоди (30%). Це загалом демонструє, що учні визнають позитивну роль альтруїстичних моделей поведінки. Середньостатистичне значення відповідей хлопців становить 2,2 ($SD = 0,75$) бала, а дівчат – 1,9 ($SD = 0,83$) бала.

Твердження «Я сміюся над оцінками, які отримують мої однокласники» однозначно заперечене усіма респондентами – 100% як хлопців, так і дівчат. Це є важливим показником соціальної підтримки та культури взаємоповаги в учнівському середовищі.

Запитання «Я не люблю розмовляти з однокласниками, тому що вони мало чого можуть мене навчити» виявило деякі відмінності. Серед хлопців 40% скоріше не погоджуються, 40% – частково погоджуються, 20% – скоріше погоджуються. Дівчата: 50% – скоріше не погоджуються, 50% – частково погоджуються. Це свідчить про помірковану відкритість до навчального діалогу, хоча певні сумніви щодо корисності спілкування з однолітками присутні в обох групах. Середньостатистичні значення відповідей хлопців становили 2,8 ($SD = 0,75$) бала, дівчат – 2,5 ($SD = 0,5$) бала.

У відповідях на твердження «Я не вважаю за потрібне спілкуватися з однокласниками, чий погляди відрізняються» хлопці продемонстрували 30% незгоди (розподіл не вказаний, але за контекстом це сума категоричної та скоріше незгоди), 10% – часткової згоди, 60% – скоріше згоди. Дівчата: 20% – незгоди, 10% – часткової згоди і 70% – скоріше згоди. Це означає, що більшість учнів незалежно від статі має труднощі з прийняттям альтернативних точок зору, що свідчить про обмежену толерантність у спілкуванні. Розрахункові середньостатистичні значення відповідей школярів становлять: хлопців – 3,3 ($SD = 0,9$) бала, дівчат – 3,5 ($SD = 0,81$) бала.

Твердження «Відповідальність – це для дорослих» отримало переважну незгоду: серед хлопців 60% заперечують (20% – категорично не погоджуються, 40% – скоріше не погоджуються), 30% – частково погоджуються. Серед дівчат показник незгоди також становить 60%, однак 30% із них категорично не погоджуються. Це свідчить про поступове формування відповідального ставлення до власної поведінки, хоча певна частина учнів ще не пов'язує відповідальність із власною активністю. Середньостатистичні дані становили у хлопців 2,5 ($SD = 1,12$) бала, у дівчат – 2,5 ($SD = 1,36$) бала.

Результати шкали «Навички спілкування та рефлексія» демонструють достатньо сформовані навички емпатії, соціальної підтримки та відмову від зневажливих форм комунікації серед учнів 5–6-х класів. Водночас виявлено ознаки недостатньої готовності до спілкування з носіями альтернативних поглядів та певну дистанцію щодо відповідальності як особистої якості, що потребує подальшого розвитку.

Табл. 6 відображає відповіді учнів 5–6-х класів на запитання шкали «Ідентичність», яка спрямована на виявлення самосвідомості, готовності до особистого вибору та здатності учня діяти згідно із власними переконаннями у фізично активному навчальному середовищі.

Таблиця 6

**Шкала «Ідентичність» модулю «Громадянські компетентності у фізичному вихованні»
(«Civic Competences in Physical Education», CCPE-10)**

Питання	Категорично не погоджують	Скоріше не погоджують	Частково погоджують	Скоріше погоджують	Абсолютно погоджують
Я беру приклад з однокласників, які виконують фізичні вправи по-іншому					
Хлопці	–		70	30	–
Дівчата	–	20	50	30	–
На уроці фізичної культури я намагаюся дотримуватися своїх цінностей, навіть якщо це не подобається моїм друзям					
Хлопці	–	–	20	30	50
Дівчата	–	–	30	20	50

У відповідях на твердження «Я беру приклад з однокласників, які виконують фізичні вправи по-іншому» простежується помірна стриманість у визнанні зовнішніх моделей поведінки. Серед хлопців 70% частково погоджуються, а 30% – скоріше погоджуються, при цьому відсутні відповіді на крайніх полюсах шкали (категорична згода або незгода). Серед дівчат спостерігається більша різноманітність: 20% – скоріше не погоджуються, 50% – частково погоджуються, а 30% – скоріше погоджуються.

Це свідчить про помірну відкритість до виконання фізичних вправ із дещо вищим критичним ставленням у дівчат. Середньостатистичні значення відповідей школярів становили у хлопців – 2,7 (SD = 0,46) бала, а у дівчат – 3,1 (SD = 0,7) бала.

Твердження «На уроці фізичної культури я намагаюся дотримуватися своїх цінностей, навіть якщо це не подобається моїм друзям» отримало високу підтримку з боку учнів 5–6-х класів. Серед хлопців 80% дали позитивні відповіді (30% – «скоріше погоджуюся», 50% – «абсолютно погоджуюся»), тоді як 20% – частково погоджувалися. Аналогічна тенденція спостерігається і серед дівчат: 30% – частково погоджуються, 20% – скоріше погоджуються, а 50% – абсолютно погоджуються. Це свідчить про сформоване почуття особистісної ідентичності, незалежності в ухваленні рішень та здатність учнів дотримуватися власної етичної позиції навіть в умовах групового тиску. Отримані середньостатистичні значення становили у хлопців – 4,3 (SD = 0,78) бала, у дівчат – 4,2 (SD = 0,87) бала.

Узагальнюючи, результати шкали «Ідентичність» демонструють помірну готовність учнів наслідувати моделі поведінки інших та водночас – чітке прагнення зберігати особисті цінності. Це свідчить про розвинену здатність до рефлексії, що є ключовим складником громадянської компетентності в контексті шкільного фізичного виховання.

Аналіз блоку анкети «Громадянська позиція і цінності сталого розвитку» виявив такі тенденції за шкалами (табл. 7).

Найвищі середньостатистичні значення зафіксовано за шкалою «Діалог та повага»: у хлопців – 4,3 (SD = 0,08) бала, у дівчат – 4,0 (SD = 0,77) бала. За шкалою «Солідарність» середні значення були ідентичними для обох статей: 2,93 (SD = 1,01) бала у хлопців та 2,93 (SD = 0,81) бала у дівчат. Найнижчі показники учні 5–6-х класів отримали за шкалою «Зобов'язання та відповідальність»: 2,56 (SD = 1,22) бала у хлопців та 2,33 (SD = 1,06) бала у дівчат.

Щодо модуля анкети «Громадянські компетентності у фізичному вихованні», який охоплював шкали «Ідентичність», «Дії» та «Навички спілкування та рефлексія», результати показали таке. Найбільші значення відзначено у шкалі «Ідентичність»: 3,5 (SD = 0,8) бала у хлопців та 3,65 (SD = 0,55) бала у дівчат. За шкалою «Дії» показники становили 3,25 (SD = 0,25) бала у хлопців та 3,15 (SD = 0,05) бала у дівчат. Найменші середні значення

зафіксовано за шкалою «Навички спілкування та рефлексія»: 2,32 (SD = 0,71) бала у хлопців та 2,17 (SD = 0,79) бала у дівчат.

Таблиця 7

Статистичні значення шкал учнів 5–6-х класів в анкеті «Громадянська позиція і цінності сталого розвитку» (QCASD) та модулі «Громадянські компетентності у фізичному вихованні» (Mean; SD)

Шкала	Хлопці		Дівчата	
	Mean	SD	Mean	SD
«Солідарність»	2,93	1,01	2,93	0,81
«Діалог та повага»	4,3	0,08	4,0	0,77
«Зобов'язання та відповідальність»	2,56	1,22	2,33	1,06
«Дії»	3,25	0,25	3,15	0,05
«Ідентичність»	3,5	0,8	3,65	0,55
«Навички спілкування та рефлексія»	2,32	0,74	2,17	0,79

Таким чином, зазначене вище свідчить про те, що в учнів 5–6-х класів найменш сформованими є вміння та навички слухати, обговорювати, вести переговори, досягати певного консенсусу та продуктивно вирішувати конфліктні ситуації. Ідентичність як здатність сприйняття себе як активного учасника суспільства, відповідального за співпрацю з іншими на благо громади, є найкраще розвинутою в учнів 5–6-х класів.

Висновки. Дослідження засвідчило, що основи громадянських компетентностей, таких як емпатія, соціальна підтримка та особистісна ідентичність, уже сформовані у значної частини школярів середнього віку. Однак виявлено прогалини у толерантності до інших поглядів, глобальній солідарності та критичному мисленні у цифровому просторі, а також у навичках діалогу й переговорів. Це створює підґрунтя для цілеспрямованого формування громадянських компетентностей засобами фізичного виховання, підкреслюючи важливість інтеграції громадянського виховання у предмет «Фізична культура».

Література:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. *Освіта. UA*. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 03.10.2024).
2. Колган Т., Омельченко С. Формування громадянської компетентності старшокласників під час вивчення предмету «Фізична культура». *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2009. Вип. XLVI. С. 217–222.
3. Москаленко Н.В., Сороколіт Н.С., Турчик І.Х. Ключові компетентності у фізичному вихованні школярів в рамках реформи «Нова українська школа». *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. Вип. 5 К (113). С. 223–228.
4. Павлова Ю., Сороколіт Н., Соловей А., Петрина Р. Інструмент для оцінювання формування громадянських компетентностей у процесі фізичного виховання: розроблення та валідизація анкети ССРЕ-10. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2021. № 3(55). С. 21–30.
5. Пальчук М., Трачук С., Дедух М., Голобородько М. Характеристика готовності майбутніх учителів фізичної культури до реалізації компетентнісного підходу в умовах нової української школи. *Sport Science Spectrum*. 2025. № 2. С. 25–31. <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-4>.
6. Сороколіт Н.С. Шляхи впровадження мовленнєвих ключових компетентностей Нової української школи у фізичне виховання школярів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 84. Т. 2. С. 79–83.

7. Методичні прийоми формування ключової компетентності «підприємливість і фінансова грамотність» у фізичному вихованні школярів / Н.С. Сороколіт та ін. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2024. Вип. 3(175). С. 176–181.
8. Сороколіт Н.С., Чопик Р.В. Нормативно-програмне забезпечення фізичного виховання в умовах Нової української школи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2023. Вип. 5К (165). С. 130–133.
9. Сталий розвиток освітнього середовища для заохочення рухової активності школярів / С. Трачук та ін. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2023 № 2. С. 81–85. <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2023.2.81-85>.
10. Турчик І.Х., Сороколіт Н.С., Цюпак Б. Формування громадянських та соціальних компетентностей в учнів засобами фізичного виховання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 1(121). С. 102–107.
11. Язловецька О.В. Компетентнісний підхід як основа реформування освітнього процесу. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 206. С. 247–253.
12. Barber C., Torney-Purta J. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA): Civic Education Study of 1999. *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. 2014. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_393
13. Barrett M., Brunton-Smith I. Political and Civic Engagement and Participation: Towards an Integrative Perspective. *Journal of Civil Society*. 2014. № 10(1). P. 5–28.
14. Ruiz-Ordóñez Y., Salcedo-Mateu A., Turbi-Pinazo Á.M., Novella-García C., Moret-Tatay C. CASD-14: A questionnaire on civic attitudes and sustainable development values for service-learning in early adolescents. *Sustainability (Switzerland)*. 2020. № 12(10). P. 4056.
15. Schulz W., Fraillon J., Ainley J., Losito B., Kerr D. International civic and citizenship education study. 2008. URL: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_Framework.pdf

References:

1. Osvita.UA. (2024). Derzhavnyy standart bazovoyi serednoyi osvity [State standard of basic secondary education]. *Osvita.UA*. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (Accessed: 03.10.2024). [in Ukrainian].
2. Kolhan, T., Omelchenko, S. (2009). Formuvannya hromadyanskoyi kompetentnosti starshoklasnykiv pid chas vyvchennya predmetu «fizychna kultura» [Formation of civic competence of high school students during the study of «physical culture»]. *Zbirnyk naukovykh prats «Hymanizatsiya navchalno-vykhovnoho protsesu»*, XLVI, 217–222. [in Ukrainian].
3. Moskalenko, N.V., Sorokolit, N.S., & Turchyk, I.Kh. (2019). Klyuchovi kompetentnosti u fizychnomu vykhovanni shkolyariv v ramkakh reformy «Nova ukrayinska shkola» [Key competencies in physical education of schoolchildren within the framework of the «New Ukrainian School» reform]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kultury (fizychna kultura i sport)*, 5K(113), 223–228. [in Ukrainian].
4. Pavlova, Yu., Sorokolit, N., Solovey, A., & Petryna, R. (2021). Instrument dlya otsinyuvannya formuvannya hromadyanskykh kompetentnostey u protsesi fizychnoho vykhovannya: rozroblennya ta validyzatsiya ankety CCPE-10 [A tool for assessing the formation of civic competencies in the process of physical education: development and validation of the CCPE-10 questionnaire]. *Fizychna vykhovannya, sport i kultura zdorovya u suchasnomu suspilstvi*, 3(55), 21–30. [in Ukrainian].
5. Palchuk, M., Trachuk, S., Diedukh, M., & Holoborodko, M. (2025). Kharakterystyka hotovnosti maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do realizatsiyi kompetentnisnoho pidkhodu v umovakh novoyi ukrayins'koyi shkoly [Characteristics of future physical culture teachers' readiness to implement a competency-based approach in the conditions of the new Ukrainian school]. *Sport Science Spectrum*, 2, 25–31. <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-4> [in Ukrainian].
6. Sorokolit, N.S. (2021). Shlyakhy vprovadzhennya movlennyevykh klyuchovykh kompetentnostey novoyi ukrayinskoyi shkoly u fizychno vykhovannya shkolyariv [Pathways for implementing speech key competencies of the new Ukrainian school in physical education of schoolchildren]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy*, 84 (2), 79–83. [in Ukrainian].

7. Sorokolit, N.S., Pasichnyk, V.M., Rymar, O.V., Khanikyants, O.V., Solovey, A.V., & Malanchuk, H.H. (2024). Metodichni pryomy formuvannya klyuchovoyi kompetentnosti «pidpryyemlyvist i finansova hramotnist» u fizychnomu vykhovanni shkolyariv [Methodological techniques for forming the key competence «entrepreneurship and financial literacy» in physical education of schoolchildren]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 3(175), 176–181. [in Ukrainian].
8. Sorokolit, N.S., & Chopyk, R.V. (2023). Normatyvno-prohramne zabezpechennya fizychnoho vykhovannya v umovakh Novoyi ukrayinskoyi shkoly [Normative-programmatic support for physical education in the conditions of the New Ukrainian School]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 5K(165), 130–133. [in Ukrainian].
9. Trachuk, S., Semenenko, V., Dolzhenko, L., Mamedova, I., & Dovhal, V. (2023). Stalyy rozvytok osvitnoho seredovyshcha dlya zaokhochuval'noyi rukhovoyi aktyvnosti shkolyariv [Sustainable development of the educational environment for encouraging physical activity in schoolchildren]. *Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya i sportu*, (2), 81–85. <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2023.2.81-85> [in Ukrainian].
10. Turchyk, I. Kh., Sorokolit, N. S., & Tsyupak, B. (2020). Formuvannya hromadyanskykh ta sotsialnykh kompetentnostey v uchniv zasobamy fizychnoho vykhovannya [Formation of civic and social competencies in students by means of physical education]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 1(121), 102–107. [in Ukrainian].
11. Yazlovetska, O.V. (2022). Kompetentnisnyy pidkhid yak osnova reformuvannya osvitnoho protsesu [Competence approach as a basis for reforming the educational process]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky*, 206, 247–253. [in Ukrainian].
12. Barber, C., & Torney-Purta, J. (2014). International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA): Civic Education Study of 1999. In *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_393 [in English].
13. Barrett, M., Brunton-Smith, I. (2014). Political and Civic Engagement and Participation: Towards an Integrative Perspective. *Journal of Civil Society*, 10(1), 5–28 [in English].
14. Ruiz-Ordóñez, Y., Salcedo-Mateu, A., Turbi-Pinazo, A.M., Novella-García, C., Moret-Tatay, C. (2020). CASD-14: A questionnaire on civic attitudes and sustainable development values for service-learning in early adolescents. *Sustainability (Switzerland)*, 12(10), 4056 [in English].
15. Schulz, W., Fraillon, J., Ainley, J., Losito, B., Kerr, D. (2008). *International civic and citizenship education study*. URL: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_Framework.pdf [in English].

**Trachuk Serhii, Palchuk Mariia, Kholodova Olha,
Savelieva Hanna, Holoborodko Mykhailo**

FORMATION OF CIVIC COMPETENCIES IN 5–6th GRADE STUDENTS UNDER THE INFLUENCE OF «PHYSICAL CULTURE» EDUCATION

Relevance. In the context of educational transformation, the development of students' civic competences – particularly in understanding human rights, social justice, and democratic values – has become increasingly significant. The subject area «Physical Culture» holds potential for fostering civic awareness, responsibility, and active engagement among 5th–6th grade students. **Aim of the article.** To assess the level of civic competence formation among 5th–6th grade students and determine the extent of its development influenced by the subject area «Physical Culture». **Methods.** The study involved 5th–6th grade students ($n = 40$). A modified version of the questionnaire «Civic Attitudes and Sustainable Development Values» (CASD-14) and the module «Civic Competences in Physical Education» (CCPE-10) were used. **Results.** The highest scores were recorded on the scales «Dialogue and Respect» (boys: 4.3 ± 0.08 ; girls: 4.0 ± 0.77) and «Identity» (boys: 3.5 ± 0.8 ; girls: 3.65 ± 0.55), indicating a strong awareness of human rights and personal identity. The «Solidarity» scale showed identical mean values for both genders (2.93), with stronger local social responsibility compared to global concerns. The lowest scores were found on the «Commitment and Responsibility» (boys: 2.56 ± 1.22 ; girls: 2.33 ± 1.06) and «Communication and Reflection Skills» (boys: 2.32 ± 0.71 ; girls: 2.32 ± 0.71).

2.17±0.79) scales, pointing to a need for improving skills in listening, discussion, and tolerance—especially among boys.

The study confirmed that a significant proportion of middle school students demonstrate foundational civic competences, particularly in empathy, social support, and personal identity. The findings support the purposeful integration of civic education into the content of the school subject «Physical Culture».

Key words: *civic competences, physical education, students, civic attitude, solidarity, dialogue.*

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 04.09.2025

Опубліковано: 23.10.2025